

[А], Я УСНА МОВА. ВИМОВА. НАГОЛОС

Світлана Бибик

ПОВСЯКДЕННА АУДІОКУЛЬТУРА В УКРАЇНСЬКІЙ РАДІОПУБЛІЦИСТИЦІ

В українському повсякденні велику роль відіграє аудіоінформація, яку ми отримуємо з радіо- та телеефіру, під час навчального процесу, у напівофіційному чи приватному спілкуванні. Кожна із ситуацій має специфічні способи передавання знання, виявлення зацікавлення предметом розмови. Серед усіх відомих сфер поширення певних відомостей саме радіопубліцистика є універсальним тематичним джерелом, орієнтованим на різновікову аудиторію слухачів, на людей із різним соціальним статусом та зацікавленнями. Особливість сучасних радіоефірів — це інтерактивність, тобто вияв бажання й готовності мовців до висловлення своїх позицій з обговорюваної проблеми у прямому ефірі, готовність сприйняти чи не сприйняти позицію партнера, готовність до активної взаємодії, «живого» спілкування, яке сприймає численна аудиторія радіослухачів.

Повсякденну аудіокультуру в радіопубліцистиці можна розглядати з кількох позицій: як етикет спілкування, як жанрово-композиційні рамки передачі, як культуру усної мови. Перші два підходи поєднуються в реальній комунікації, оскільки учасники радіодіалогів — ведучий-журналіст та інтерв'юер чи додзвонювач — виконують певні ролі, що зобов'язують їх вживати чи не вживати конкретні звороти, кліше, або стереотипні висловлення. Третій підхід до аналізу аудіокультури радіоефіру примушує нас зробити акценти на ситуативних особливос-

тях живомовного спілкування, які в писемній практиці нерідко вважають помилкою.

Отже, які типові мовні формули характерні для радіоінтерв'ю, в його вступній, основній діалогічній та завершальній частинах?

Вступ, або ознайомлювальна інформативна частина типового інтерв'ю, охоплює такі тематичні блоки: репрезентаційна інформативно-ознайомлювальна, контактовстановлювальна етикетна. Репрезентаційна частина — слова ведучого, який окреслює тему, проблему інтерв'ю, знайомить аудиторію радіослухачів із гостем студії. Цей сегмент передачі може починатися так: *Про долю головного фінансового документу* [Тут і далі по тексту збережено й подано орфографічний запис висловлень учасників радіоєфіру без редакції; правильно — *документа*] *країни на наступний рік / можливість ухвалення парламентарями закону про вибори Президента України та перспективи зміни голови НБУ до президентських виборів говоритимемо сьогодні з Володимиром Бондаренком; У студії Ірина Коваль і гість / народний депутат України / голова Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і самооборони Анатолій Гриценко. У цій частині радіопередачі журналіст презентує і себе: У студії Тарас Андрухович. Ефір може починатися з актуалізації місця події: Шановні слухачі / у нас в ефірі передача обласного радіо «Маю що сказати»; Говорить Вінниця. В ефірі радіокомпанія «Місто над Бугом». У такому разі слухач сприймає радіоєфір як спільний з працівниками радіо та гостями в студії часопростір.*

Невіддільний складник аудіокультури — це контактовстановлювальна етикетна частина, коли ведучий звертається: *Вітаю радіослухачів; Вітаю; Добридень / Віталію!; Вітання / Ірено; Пані Олю / я радий вітати вас в нашій студії.*

У діалогічній частині жанру радіодіалогу-інтерв'ю основне — запитання, що стимулює спілкування. Запитання складається з кількох частин: контактовстановлювальна етикетна, власне запитальна. Контактвстановлювальна етикетна частина запитання містить такі компоненти: кліше-констатація факту запитання (*Пані Олю / вам запитання / яке стосується / практично / того ж самого; Пане Олександрє / ви як пред-*

ставник Компартії / скажіть / будь ласка); кліше-інтенція (*Хочу запитати / отче / у вас; Я хотіла би / щоб ви прокоментували зміни до Закону про пенсійне забезпечення звільнених від військової служби*); кліше-заохочення (*Можливо / Володимир Дмитрович знає?; Степане Ільковичу / ваша точка зору з приводу грипозного фінансування?*); кліше-імператив (*Отже / пані Ларисо / про які документи іде мова? Назвіть / будь ласка / перелік документів*); сценарні кліше, характерні для жанру радіоінтерв'ю, спрямовані на повернення до теми, мікротеми (*Давайте повернемося до крутянської трагедії; Я пропоную від групи перейти до виборів / тому що в нас ці дві теми дуже щільно переплітаються*).

Власне запитальна частина містить: інформаційно-констатаційний складник (*Отже / Президент України Віктор Ющенко вимагає від уряду негайно внести на розгляд Верховної Ради проект держбюджету на 2010 рік. Які загрози / на ваш погляд / несе неухвалення цього річ головного фінансового документа країни на наступний рік?; Давайте поговоримо про мрії. Про що ви мрієте*) або становить лише питання (*Чому / дійсно / якщо ви змогли виділити 600 мільйонів на боротьбу з грипом / не можете коаліцією зібратися і ухвалити держбюджет на наступний рік?*).

Той, до кого адресоване питання, відповідаючи, також дотримується етикетних рамок. Це виявляється у його мовній поведінці в контактостановлювальній етикетній частині відповіді, наприклад: *Дякую за запитання. Я чудово розумію нашу позицію*. Основна відповідь містить різноманітні метадискурсивні висловлення, тобто елементи, що забезпечують структурування спілкування. Отже, вживає журналіст висловлення-зачини з нагадуванням того, про що вже говорилося попередньо (*І сьогодні до мене зверталися з тим же питанням вдови загиблих*); характерні для мови ведучого програми аудіальні метадискурсивні висловлення (*Я хотів би сказати / що уряд тиснув на НБУ специфічними...*), візуальні (*Давайте глянемо / як держбюджет надійшов до Верховної Ради і як він розглядався*); кінестетичі (*Давайте / ми / е / якраз вернемося до / е-е / початку створення світу / до Книги буття і якраз для того / щоб зрозуміти ці слова*); дигітальні (*Я думаю / що це буде*

складне питання / тому що ті гроші / які виділені сьогодні / використані не будуть); структурувальні (*Перше. Я особисто / партія «громадянська позиція» / яку я очолюю / зробить усе / щоб це відбулося*) та деякі інші.

Має свої особливості і завершальна частина радіодіалогу. Так, прикінцеве слово ведучого складається з кліше-подяки (*Дякую / Віталію; Я дякую за участь нашому гостю — народному депутату України / голові Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і самооборони Анатолію Гриценку. Радіослухачам — за увагу*); кліше-побажання (*Залишається побажати вам творчих успіхів і реалізації усього задуманого*); кліше-прощання (*На цій не зовсім позитивній ноті ми маємо попрощатися*) або ж висловлення, де узагальнюється зміст передачі.

Інтерактивний радіодіалог з масовою аудиторією передбачає спілкування з «третіми особами» — додзвонювачами (рідше — дописувачами, тобто тими, хто надсилає листи, SMS-повідомлення до студії або ж через Інтернет в онлайн-режимі). Ці моменти у спілкуванні ведучий також виділяє: зауважує про приєднання до діалогу інших мовців, про технічні можливості спілкування студійців із широкою аудиторією. Тому ведучий вживає спеціальні кліше-нагадування: *Як у кого виникнуть питання до Миколи Васильовича або виникне бажання висловити свою думку щодо обговорюваної проблеми / телефонуйте до нас за контактним телефоном у студії 52-46-81. Повторюю 52-46-81; Телефон у студії / за яким можна поставити запитання — 26610*. За допомогою кліше-звертання, кліше-імператива ведучий (журналіст) констатує початок ефірного спілкування зі студією (*Є наш активний телефонний слухач вже на лінії. Я прошу його представитися / сказати / кому ви адресуєте своє запитання і лаконічно його сформулювати. Будь ласка / говоріть / ви в ефірі; Ще один слухач з нами на зв'язку за номером телефону 235-41-41. Доброго дня вам*). Важливий етикетний момент — висловлення вдячності за участь у діалозі: *Дякуємо вам за дзвінок*.

Слухач також по-своєму включається у спілкування з радіостудією. Традиційно вживають кліше-привітання (*Добрий день*), кліше-самопрезентації (*Це пан Василь зі Львова*), кліше-

подяки (*Саме перше / дуже дякую / що запросив Миколу Лазаровича / який говорить змістовно / дотепно і розумно*) тощо.

Важливу й специфічну функцію в живомовному спілкуванні під час радіоефіру виконують вказівні займенники, які підкреслюють тему висловлення, виступають у ролі посередника між мовними та немовними компонентами радіопубліцистичного дискурсу. Для мовця в ситуації безпосереднього спілкування вказівні займенники *це, оцей, той, цих, ці, ця, це, оці* є своєрідним опертям у побудові висловлення: *І я / власне / думаю / що **оці** всі питання / що їх піднімав пан Мазур / вони всі вирішуються у великій концепції; Разом з тим **цей транспорт** не може рухатися у відповідний час у зв'язку з тим / що навколо припарковані автомобілі / які унеможливають нормальний рух.*

Особливими функціями координаторів внутрішньотекстових зв'язків наділені частки, які виділяють намір до говоріння, тему висловлення, відокремлюють її від реми, сегментують висловлення. Насамперед відзначені активністю вказівні частки *от, ото, то, це, оце, ось*: *Пане Анатолію / у нас небагато часу. Буквально 3 хвилини. Але я не можу вас не спитати: **от** ви зможете в опозиції об'єднатися до парламентських виборів?; **А от** я хочу вашу точку зору коротко. **От** ви прокоментували / **от** ваші слова щоб прокоментувати.* Анафоричні частки надають висловленню не лише експресивності, але й створюють у радіоефірі відчуття повсякденності. Ці одиниці мови є знаками спонтанності висловлення, оскільки засвідчують паузацію мовного потоку у зв'язку із затримкою мовомисленневих процесів.

У досліджуваних аудіотекстах виокремлено й роль часток *от, ось*, які посилюють фрагментацію висловлень, їх постпозицію в ритмічній структурі висловлення. Ці частки квазісемантичні, оскільки в усній мові фактично виконують функцію вокального жесту, вербалізують певну зупинку в мовомисленневому потоці. Вони є частками-демонстраторами, додатковими до інтонації засобами логічного виділення. Наприклад: *Зовсім недавно я докоряв себе тим, що / я не прочитав «Братя Карамзови». **От**; З тих же кубиків дитина може створити зоопарк. **Ось**.*

Ще один важливий засіб координації внутрішньотекстових зв'язків — видільно-підсилювальна частка *ну*. Її також кваліфікують як вокальний жест. Ця частка нерідко передує іншому сполучному елементові висловлення — вказівній частці: *Ну це / мабуть / займе багато часу / але я думаю / радіослухачі всі розуміють / про що йде мова*.

Зафіксовано випадки, коли частка *ну* засвідчує невпевненість, нерішучість у ословленні думок, як-от: *Ну сама конструкція питання / що в Тернополі / де до влади прийшли консолідовано регіонали і представники Балози / що від організації не приймають... Ну є обласна рада / і чому вона мовчить / якщо таке є? Чому ці питання відносяться до прем'єра?*

Відзначаємо виокремлювальну функцію часток *знову-таки*, *все-таки*, *просто* в усному спонтанному радіопубліцистичному висловленні: *Все ж таки я так подумала / що якщо колектив створювався восени / то має бути відповідний настрої такий меланхолічний / осінній / такий...*

Локальний прислівник *там* в усному спонтанному висловленні також виконує функцію частки: *Батьки купують ті іграшки / які діти бачать у мультиках / там / які поширені. Тому частіше купують / там Кітті / Барбі*.

Прислівник *дійсно* так само набуває в усному спонтанному мовному потоці виокремлювальної функції, уподібнюючись до частки: *А це якраз ми пожинаємо плоди отих всіх / вибачте на слові / але я не можу іншим назвати / як бредових якихось ідей реформування і політичного / і адміністративної реформи / яку нам нав'язували / давайте / проведемо / замість того / щоб / дійсно / передати на місця владу народу. Тобто / ну / передати всі функції / дійсно / органам самоврядування / які б вибиралися / які б створювали виконкоми*.

Як питання культури мови та специфічний момент в усному спілкуванні розглядаємо *порядок слів*. Характерно, що репліки радіодіалогів мають такі характерні ознаки усно-розмовного синтаксису: а) позиція прикметника після іменника на зразок: *Тому доповнилися тексти лірикою українською / доповнилися піснями патріотичними*; б) позиція дієслівного присудка *є* в кінці висловлення, як-от: *Руйнуються тротуари / величезні*

ями є; в) позиція видільних часток у кінці речення на зразок: *І пані Олю / я хотів також сказати про те / що політологи прогнозують / що найжорсткіша боротьба вестиметься саме між БЮТОм і мегаблоком / оскільки питання йде про кандидатуру прем'єр-міністра знову ж таки; Воно стає нецікаво просто;* г) інверсійний порядок слів, зумовлений потребою висунення на перше місце того, що є інформативно важливим: *Витягуються всі програми соціальні / важко / але витягуються; Бондар як поет прекрасний / Євгенія Кононенко дуже радує такими простими і такими дуже якимись справжніми речами;* г) відсунення оцінних акцентів на кінець висловлення: *Жоден інвестор не вкладне гроші у будівництво паркувальних зон / поки у нас паркування є стихійне.*

Радіодіалог-інтерв'ю — це живомовне усне спілкування. Характерно, що усність «провокує» появу у висловленні розмовної лексики. У статусі літературної вона може виграшно увиразнити думку, а позалітературна — небажана в публіцистичному стилі. Ця лексика виступає знаком розкутості, безпосередності в мовній поведінці учасників діалогу. Пор. такі іменники (*І якби не оці політичні козні / які в нас будуються зараз / якби не оце протистояння політичне / я вважаю / що результати діяльності навіть того ж уряду Віктора Януковича були б набагато кращими / і вони були б на користь України; Знаєте / ми тут не у війнушку гратися зібралися / тому про напади і все інше / це трошки / можливо / скажемо / не ті слова; Якщо є покидьки / а вони є в будь-якій команді / то треба їх просто позбавлятися*), прикметники (*А це якраз ми пожинаємо плоди отих всіх / вибачте на слові / але я не можу іншим назвати / як бредових якихось ідей реформування і політичного / і адміністративної реформи / яку нам нав'язували; До тих пір / поки ми не відкрили вулицю Винниченка і не пустили частину транспорту тудою / ми мали страшні проблеми на вулиці Підвальній і не знали / що робити*), здебільшого ж — це дієслова (*Ну в нас прем'єр-міністр взагалі на закони і Конституцію може наплювати / вона може сказати / що не буде закон виконувати / для неї це нецікаво / вона конституцію не виконує і так даліше; А гавкати з усіх підворотен на цей бюджет ну всі вже звикли*).

Розмовна лексика — це й поширені в мові універбативи, що економлять мовні зусилля, наприклад, у такому контексті: *Жоден студент / жоден пенсіонер / бюджетник не постраждав / нікому не була затримана навіть на один день виплата коштів.*

На жаль, сучасний радіофір не позбавлений периферійних позалітературних елементів — жаргонізмів (*Але головне не зовсім обломатися / якщо ти це хочеш далі робити / а зрозуміти / ну / що власне тут є твоє*) та сленгізмів (*Гроші вони взяли / а потім зробили те / що в Донецьку називають кидалово; Ну це вже такі якісь лейбли / знаєш; Шось ну / звичайно / там впливає / тому що помінявся лайфстайл*). Пейоризована лексика в мові депутатів, письменників, тобто інтелектуальної еліти, обнижує стилістичний реєстр висловлення до фамільярно-розмовного. У «чужому» радіофірному середовищі такі мовці позиціонують свої оцінки як у сфері повсякденно-побутової культури, звично, без «купюр», що, безумовно, порушує стильову норму спілкування.

Отже, в усному живому спілкуванні, яким є радіофір, інтерв'ю, поєднуються різні елементи повсякденної аудіокультури — лексико-фразеологічні, синтаксичні, ситуативні, що сприяють ефективності спілкування та взаєморозуміння як у студії, так і поза її межами — з широкою аудиторією радіослухачів.